

RADOVI	Volumen 25	Broj 25	41 — 55	Zagreb, 1990.
--------	------------	---------	---------	---------------

UDK 911.3:30(497.13)

Pregledni članak
Reviews

RAZVOJ I PROMJENE PRIVREDNE STRUKTURE GRADA LODZA

EWA MARCZYNSKA-WITCZAK

DRAGUTIN FELETAR

U ovom se radu analizira prestrukturiranje ukupne privredne strukture, a posebno industrije, u Lodzu (Poljska). Taj gotovo milijunski grad tipičan je primjer prelamanja suvremenih poljskih dilema i stremljenja prema novoj tržišnoj ekonomiji. Uz prikaz sadašnjih strukturalnih promjena, daje se i povijesni pregled razvoja industrije Lodza.

The Development and Changes in the Economic Structure of City of Lodz

This study analyzes the prestructuring of the total economic structure, especially that of industry, in Lodz, Poland. This city of nearly a million inhabitants is a typical example of the modern Polish dilemma and aspirations toward the new market economy. In addition to a presentation of the present structural changes, a historical survey is given of the development of industry in Lodz.

Uvod

Na pragu postindustrijskoga doba procesi prestrukturiranja ukupnoga gospodarstva, a napose industrije, u ekonomski naprednim zemljama poprimaju dominantne karakteristike. Pod tim utjecajima nalazi se i ukupna svjetska privreda, te su značajni procesi prestrukturiranja zahvatili i gospodarstva manje razvijenih zemalja, pa i dobrog dijela Trećega svijeta. Te su promjene pogotovo prisutne u posljed-

nja dva desetljeća, osobito pak od početka svjetske energetske krize (od sredine sedmoga desetljeća ovoga stoljeća). U visokorazvijenim zemljama najsnažniju razvojnu dinamiku bilježe tercijarni i kvartarni sektor, koji po razini zaposlenosti preuzimaju nekadašnju funkciju sekundarnih djelatnosti. Međutim, te promjene imaju snažnoga odraza i na prestrukturiranje same industrije, koji proces sve više zahvaća i manje razvijene zemlje istočne Europe.

U Poljskoj, kao i u većini zemalja realsocijalizma, nakon drugoga svjetskog rata započeo je intenzivan proces industrijalizacije, odnosno rastakanja tradicionalne agrarne strukture poljskoga društva. Ostale privredne grane, poput prometa, usluga i drugih, ostale su na izrazito niskoj razini. U prvoj fazi razvijale su se uglavnom one grane industrije, koje su postojale u Poljskoj i prije drugoga svjetskog rata, a uskoro se grade i veliki industrijski objekti, uz provođenje procesa koncentracije. Razmjor i smjer tih procesa dobrim dijelom nije bio racionalan i u skladu s interesima tržišta. Provođenje koncepcija ravnomjernijeg lociranja industrije u geografski prostor Poljske odvijalo se sporo i u strukturi nepovoljno. Tek sedamdesetih godina dolazi i do ravnomjernijeg razvoja usluga, prometa, ostale infrastrukture i društvenih djelatnosti. Ipak, industrija ostaje dominantna poljskoga gospodarstva. Godine 1970. nepoljoprivredne djelatnosti u Poljskoj ostvaruju 83 posto nacionalnog dohotka, a udjel poljoprivrednog stanovništva smanjen je na jednu trećinu.

Određeno prestrukturiranje poljske privrede, a u sklopu nje i industrije, nije dalo očekivane rezultate. Značajnu razvojnu šansu u okviru spomenutog prestrukturiranja pružio je snažan uvoz tehnologija (mahom preko neselektivnoga uvoza licenci), te visokih iznosa kredita iz ekonomski razvijenih zemalja zapada. Međutim, zbog neprikladnosti privrednoga sistema poljskog realnog socijalizma (uz niz slabosti koje je ta dogovorna ekonomija nosila sa sobom), ta razvojna šansa nije iskorištena. Dapače, i novi pokušaj prestrukturiranja poljske pri-

vrede (i industrije) tijekom osmog desetljeća nije dao gotovo nikakve rezultate. U većini privrednih grana, obujam proizvodnje je opadao: od 1970. do 1980. godine nepoljoprivredne djelatnosti su, u odnosu na prethodno desetljeće, smanjile proizvodnju za cijelih 30 posto! Struktura poljske industrije, kao i cijele privrede, u to vrijeme karakterizira izražena razvojna inercija, koja je u velikoj mjeri uzrokovana potpunim blokiranjem investicija i teretom vanjskih i unutrašnjih dugova. Ta izrazita gospodarstvena i društvena kriza nastavljena je i u devetom desetljeću, ali uz mukotrpno rušenje starih, realsocijalističkih društveno-ekonomskih odnosa. Sada tek nastupa razdoblje temeljitijeg prestrukturiranja: od odnosa prema vlasništvu, do nove organizacije i uvođenja zakona tržišta. Taj put vraćanja u tržišnu ekonomiju ne može se realizirati u kratkom razdoblju, a ima i dosta visoku cijenu.

Posljedice kašnjenja i sporoga prilagođavanja zahtjevima svjetskoga tržišta osobito su izražene u sve nepovoljnijem položaju i strukturi gospodarskih djelatnosti u velikim poljskim gradovima, a dakako — osobito u industriji. Svakako, jedan je od najtipičnijih primjera takvoga razvoja milijunska aglomeracija Lodza, drugoga grada po veličini u Poljskoj, koji dominacijom tekstilne (tkalačke) industrije još više potencira svoje strukturalno zaostajanje i razvojne probleme. Još u prvoj polovici 19. stoljeća, Lodz je bio potpuno nepoznato selo (1800. godine 428 stanovnika, 1830. godine 4.343, a 1865. godine 32.427 žitelja), da bi kasnije razvio tipičnu monostrukturu tekstilne industrije. U tome gradu u industriji još i danas radi gotovo polovica aktivnog sta-

novništva, pa je stoga i razumljivo da je okoštala i zastarjela industrija, koja ostvaruje prespore pomake u modernizaciji, prouzrokovala ovdje znatno veće razvojne probleme nego u drugim poljskim gradovima. To se naročito odražava u iznadprosječnoj nezaposlenosti, niskim osobnim primanjima i opadanju fizičkog obujma proizvodnje.

Procesi prestrukturiranja privrede Lodza, inače, teku već tridesetak i više godina. Opća težnja bila je smanjivanje uloge industrije u gospodarstvenom korpusu grada te intenziviranje razvoja ostalih privrednih i društvenih grana. Prestrukturiranju se težilo i u sklopu same industrije grada: u prvom redu likvidacijom dotrajalih tehničko-tehnoloških cjelina tekstilne industrije i osnivanjem novih industrijskih grana (koje su bile u žarištu industrijskog napretka). Usporedo se razvijao i mukotrpan proces prostornog seljenja industrije iz središta grada u nove industrijske zone na periferiji milijunske aglomeracije. Ti procesi sadržajnog i prostornog prestrukturiranja u monogranskom industrijskom divu kakav je u proizvodnji tekstila bio Lodz — bili su od presudnog razvojnog značenja. Zajedno s bližim naseljima, Lodz predstavlja danas urbano-industrijsku monocentričnu aglomeraciju s više od milijun stanovnika i oko dvije stotine tisuća industrijskih radnika. Središnji položaj toga grada u Poljskoj, s obzirom na razvojne mogućnosti koje pruža, slabo je iskorišten. I danas ga uglavnom mimoilaze glavni prometni koridori, a blisko susjedstvo glavnog grada Poljske — Warszawe (oko 140 km) — stvara mu veliku razvojnu konkurenciju i prostorno ograničavanje funkcija.

Oblikovanje privredne strukture Lodza do 1945. godine

Iako je formalno status grada Lodz dobio još krajem srednjega vijeka (1423), to naselje po broju stanovnika ostaje oveće selo sve do prve polovice 19. stoljeća (s određenim obrtničko-trgovačkim funkcijama slabo razvijenog suburbiuma). Njegov je razvoj u industrijsko-urbanu aglomeraciju započeo tek nakon izbora Lodza, kao središnje položenog naselja, za središte planirane industrijalizacije Poljskoga Kraljevstva nakon Bečkoga kongresa. To je kraljevstvo obuhvaćalo tek dio (središnje) Poljske, koji nije imao gotovo nikakvu industriju, a raspolagao je s golemim viškovima jeftine radne snage i drugim povoljnim lokacijskim faktorima. U takvim preduvjetima, ulogu pionira industrijalizacije u Lodzu preuzima tekstilna industrija (prije svega tkaonice), koja je zaposlila nekvalificiranu radnu snagu i našla povoljno tržište u širem prostoru istočne Europe. Postojali su i određeni inicijalni povoljni mikrolokacijski faktori, poput bogatstva šuma (za gradnju), velik broj potoka i manjih vodotoka u doticajnom području slivova Visle i Odre, velika državna imanja i pripadajući kapital, itd. Prisustvo većeg broja vodenih tokova stvaralo je iluziju bogatstva vodom, ali se već početkom 20. stoljeća upravo nedostatak vode pokazao kao jedan od prepreka industrijskoga razvoja Lodza.

Povoljni razvojni uvjeti privukli su naseljavanje obrtnika iz šireg područja Poljske, ali i iz Saske, Pruske, Češke, Šleske i Moravske. Oni su u Lodzu dobivali razmjerno jeftina gradilišta (na državnom zemljištu), građevinski materijal, pa i

kredite za pokretanje proizvodnje — a iz agrarne okoline (pogotovo nakon ukidanja kmetstva sredinom 20. stoljeća) u Lodz se slilo mnoštvo jeftine radne snage. Prva veća grupa doseljenika došla je 1822, koji su osnovali gradsku četvrt vezanu za proizvodnju tkanina; uz tu četvrt (nešto južnije) uskoro niče još nekoliko manjih cjelina u kojima se također razvijaju oblici proizvodnje tekstila (tkanine od pamuka, pa lana, konoplje, proizvodnja po vrstama štofova i tkanina i slično). Jeftina radna snaga i ostale lokalne pogodnosti, kompenzirale su troškove dovoza sirovina iz udaljenijih krajeva.

U tim uvjetima razvoj tekstilne industrije u Lodzu, kao i samo širenje grada, bili su znatno brži nego u drugim poljskim gradovima. Već polovicom 19. stoljeća u Lodzu živi više od 20.000 stanovnika, što je iza Warszawe (30.000) drugi grad države. Tom razvoju uvelike su pridonijela još dva važna elementa: carinska unija s velikom Rusijom otvorila je gotovo nezasitno tržište, a u Lodzu dolazi i do koncentracije židovskog stanovništva i njihova kapitala. Sve je to uvjetovalo ostvarivanje upravo neočekivanih razvojnih efekata u rastu tekstilne industrije i grada Lodza. Stoga, upravo razdoblje od 1866. do 1914. godine povjesničari grada nazivaju zlatno doba (Lodz wielkoprzemyslowa) — grad je 1865. brojio 32.427, potom 1897. godine 314.000, a 1914. godine čak oko 600.000 stanovnika! Taj upravo golemi gradski organizam (za ondašnju tehničko-tehnološku razvoju razinu) živio je uglavnom na vrlo razvijenoj tekstilnoj industriji. Krajem 19. stoljeća u Lodzu je koncentrirano oko 50 posto svih tekstilnih poduzeća, 48 posto zapo-

slenih u toj industrijskoj grani, te oko 54 posto obujma tekstilne proizvodnje Poljske. Od 105.000 industrijskih radnika Lodza (1897) najviše ih radi u velikim firmama pamučnih tkanina, te manjim poduzećima vunene tekstilne industrije.

U to zlatno doba razvoja tekstilne industrije Lodza dolazi i do karakterističnog urbanog razvoja: osnivaju se tzv. tvorničko-rezidencijalni kompleksi. Iz ranije usitnjene obrtničko-manufakturne strukture izrastaju golema industrijska poduzeća (neka i s više od sedam tisuća radnika), koja u okvirima svojih tvorničkih krugova formiraju sva tri elementa: tvornicu, stambene nizove za radnike i luksuzne zgrade za vlasnika. To su zatvorene cjeline koje funkcioniraju u skladu sa što potpunijom eksploatacijom radne snage. Tako su nastali zaokruženi, golemi kompleksi firmi, koje su ponajviše vodili Židovi: Scheibler, Poznansky, Geyer, Grohman, Benich, Heinzl i drugi. U građevinskim stilovima toga doba, kao što je neogotika, neoklasicizam, historicismizam i secesija, nastaju golemi tvornički kompleksi, nizovi radničkih stambenih četvrti, te zone palača vlasnika i lokalnih moćnika okruženi zelenim kompleksima.

U tim uvjetima brzoga urbanog rasta Lodz također nije mogao izbjeći brojne razvojne zamke u formiranju komunalnog reda i širenju grada. Trka za što bržim i većim profitom morala se odraziti na kvalitetu života većine stanovnika Lodza. Naime, komunalni razvoj grada vođen je nemarno (uz što manje izdatke), pa je većina radništva živjela u vrlo lošim stambenim uvjetima, nedostajala je kanalizacija, vodovod, rasvjeta, gradske komuni-

kacije, nije bilo dovoljno bolničko-zdravstvenih kapaciteta i objekata za društveni život. Početkom stoljeća, grad od gotovo pola milijuna ljudi stisnuo se na razmjerno maloj površini od samo 38 četvornih kilometara, a izvan njega nizala su se siromašna radnička predgrađa puna manjih obrtničkih i manufakturnih tekstilnih radionica (Baluty s gotovo sto tisuća, Chojny s oko dvadeset tisuća stanovnika, i druga). U samom gradu, koji administrativno nije želio priključiti bliza predgrađa, urbana koncentracija bila je izrazita: čak 84 posto površine središta Lodza zauzimale su zgrade. Oko 72 posto građana činili su siromašni tekstilni radnici, mahom Poljaci. Ta nacionalna struktura stubokom je izmijenjena upravo u toku neviđenog industrijskog razvoja grada zadnjih desetljeća 19. stoljeća: dok je na početku industrijalizacije u Lodzu živjelo pretežno njemačko i židovsko žiteljstvo, godine 1897. tu je naseljeno već 46,4 posto Poljaka, zatim 29,4 posto Židova, 21,4 posto Nijemaca i 2,8 posto Rusa, uz kasniju potpunu dominaciju Poljaka.

Krajem prvoga svjetskog rata industrija Lodza doživjela je težak razvojni stres, od kojeg se teško oporavila. Naime, pobjedom oktobarske revolucije u Rusiji 1917. godine, otpalo je golemo i nezasićeno tržište za lodzki tekstil. I ne samo to: tekstilna industrija Lodza bila je i po svojoj strukturi, a osobito po niskoj kvaliteti i golemim količinama, izričito orijentirana na neizbirljiva istočna tržišta. Nakon političkih promjena svršetkom prvoga svjetskog rata, ta se industrija trebala preorijentirati na nova (mahom zapadnoeuropska) tržišta — i po količini i po kvaliteti. Ako se k tim

teškoćama pribroje i nedaće poznate svjetske ekonomske krize tridesetih godina, onda je jasno da su se u industriji Lodza, kao i u razvoju samoga gradskoga organizma, morale zbivati goleme strukturalne promjene. Lodz je već 1918. godine opao na samo 341.000 stanovnika, da bi ipak pred sam početak drugoga svjetskoga rata opet dosegao broj koji je imao 1914. godine (1939. u Lodzu živi 672.000 žitelja). U međuratnom razdoblju u strukturi tekstilne industrije Lodza dolazi do značajnih promjena: pogoni se moderniziraju, proizvodi se širi raspon tekstilne robe, uz višu kvalitetu. Tijekom svjetske ekonomske krize broj zaposlenih u tekstilnoj industriji Lodza opada od 112.000 na 82.000 radnika, ali se obujam produkcije bitno ne smanjuje. I u Lodzu konačno dolazi i do diverzifikacije industrije, te niče niz novih industrijskih grana, koje su ipak mahom vezane uz funkcije tekstilne industrije: proizvodnja tkalačkih strojeva i uređaja, industrija kemijskih vlakana, sredstva za pranje tekstila, ali i elektrotehnička i kemijska industrija. To prestrukturiranje teklo je razmjerno sporo, tako da je izvan tekstilne industrije u Lodzu pred drugi svjetski rat radilo tek oko 17 posto ukupnog broja industrijskih radnika grada. U to vrijeme Lodz već dobro razvija i druge gradske funkcije: upravnu, obrazovnu, osobito trgovačku, zatim obrtničko-uslužnu i druge. No, bez obzira na te promjene, Lodz je pred drugi svjetski rat i dalje ostao jedan od urbano najzanemarenijih i najsiromašnijih gradova Poljske, što se dobrim dijelom kao karakteristika provuklo sve do danas.

feletar '90

Sl. 1. Usporedba broja stanovnika i zaposlenih u industriji (od ukupnog žiteljstva) u Lodzu, Krakowu i Ostravi 1985. godine

Fig. 1. Comparison of the number of inhabitants and persons employed in industry (from the total population) in Lodz, Krakow and Ostrava in 1985

Promjene privredne strukture Lodza u poslijeratnom razdoblju

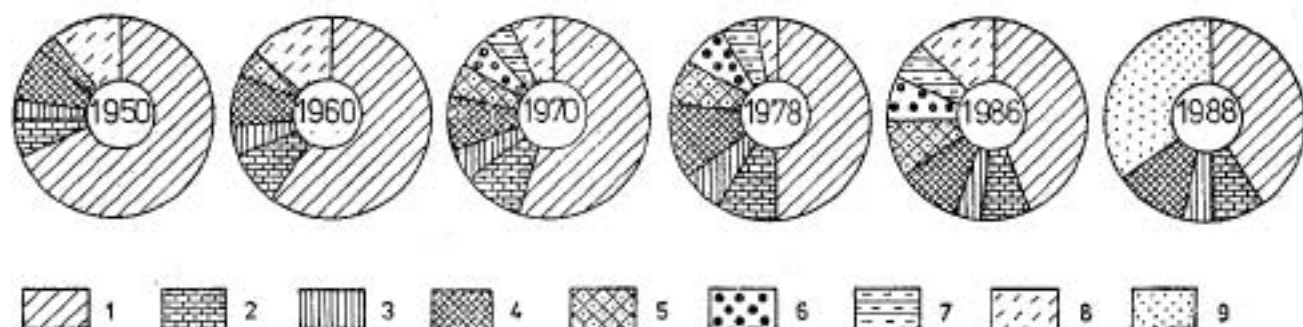
Ratna razaranja bila su u Lodzu nešto manja nego u drugim poljskim gradovima, ali je broj stanovnika u 1946. godini ipak smanjen na 497.000. Industrijski kapaciteti Lodza u prvim poslijeratnim godinama iskorišteni su do maksimuma, da bi sve ostale gradske funkcije bile sistematski zanemarivane. Godine 1950. u industriji grada Lodza

radi više od 200.000 radnika, što je čak oko 70 posto svih zaposlenih (samo 6 posto radi u građevinarstvu, 3,7 u prometu, 7,5 posto u trgovini, a ostali u sektoru usluga — što je vrlo nepovoljno za grad sa 600.000 stanovnika!). Tih godina dolazi i do značajnog mehaničkog priliva stanovništva, ali i do porasta prirodnog priraštaja, pa je uskoro Lodz povećan za sto tisuća žitelja, da bi do danas njegova šira aglomeracija dosegla milijun žitelja (1985. u sa-

mom je gradu živjelo 848.000 stanovnika). Iako je zaposlenost u industriji rasla, njezino relativno sudjelovanje u ukupnom broju zaposlenih u gradu ipak je opadalo, jer su se nešto brže razvijale ostale privredne i društvene djelatnosti (sl. 2). U to doba Lodz ima najveću gustoću stanovanja među velikim poljskim gradovima (čak 1.8

stanovnika na jednu stambenu prostoriju!), te vrlo nizak komunalni i osobni standard stanovnika: samo 56 posto domaćinstava obuhvaćeno je kanalizacijom, 28 posto je priključeno na plinsku mrežu, itd., dok su osobna primanja bila oko 13 posto niža od prosjeka Poljske (što je dakako u prvom redu vezano uz strukturu industrije).

L O D Z

Sl. 2. Promjene u strukturi privrede Lodza od 1950. do 1988. godine. 1. Industrija, 2. Građevinarstvo, 3. Promet, 4. Trgovina, 5. Obrazovanje, 6. Zdravstvo, 7. Stambena i komunalna privreda, 8. Ostalo, 9. Neproizvodne usluge

Fig. 2. Changes in the economic structure of Lodz from 1950 to 1988: 1. Industry, 2. Civil Engineering, 3. Traffic, 4. Commerce, 5. Education, 6. Health, 7. Housing and Utilities, 8. Miscellaneous, 9. Nonmanufacturing Services

Do značajnije promjene u privrednoj strukturi, kao i u rasporedu gradskih funkcija Lodza, dolazi tek u sedmom, a pogotovo u osmom i devetom desetljeću ovoga stoljeća. Ti razmjerno svježiji procesi prestrukturiranja nisu bili dovoljno sinhronizirani, premalo intenzivni i prespori, tako da je Lodz još i danas jedan od primjera među poljskim gradovima koji ima razmjerno najnepovoljniju strukturu svoje privrede i time znatno lošiji start prema tržišnom privređivanju. Tek polovicom sedmoga desetljeća u

strukturi investicijskih ulaganja u Lodzu nešto su smanjena sredstva za industrijski razvoj — na samo 36,8 posto od ukupnih investicija u tom razdoblju. Tada je znatno veća pozornost poklonjena novoj stambenoj izgradnji — sa 26 posto ukupnih ulaganja — ali i tu nažalost uz socrealističnu arhitekturu i slabe stambene uvjete, te komunalnoj infrastrukturi — oko 11 posto svih ulaganja. Godine 1971. započinje odlukom poljske vlade realizacija revitalizacije središta grada; u tom razdoblju dolazi do širenja

lodzskog sveučilišta (na kojem danas studira oko 30.000 studenata), otvaraju se kazališta, uređuju gradske prometnice, a jačaju i trgovačke, obrtničke, upravne, zdravstvene i druge funkcije. Broj stanovnika već premašuje 750.000, što je prije svega rezultat mehaničkog priliva (jer je prirodni priraštaj opao među najniže u Poljskoj).

Što se tiče promjene privredne strukture, početkom osmog desetljeća značajnije opada relativna zaposlenost u industriji — ona se smanjuje na 55 posto ukupnog broja zaposlenih, što je oko 20 posto manje nego 1950. godine. U tom prestrukturiranju lodzke privrede najznačajnije je porastao udjel građevinarstva — 1970. u toj je grani radilo oko 25.000 radnika ili oko 11 posto ukupnog broja zaposlenih (polovicom osmog desetljeća u strukturi objekata u Lodzu čak nešto više od 50 posto činile su novogradnje); značajnije se razvija promet i PTT — oko 5,4 posto ukupno zaposlenih; komunalna infrastruktura zapošljava 5,2 posto; zdravstvo 4,7

posto, dok je osobito poraslo sudjelovanje visokog školstva i znanosti: od samo 0,3 posto svih zaposlenih u 1950. na 2,6 posto 1975. godine. Sektor nematerijalnih usluga zapošljavao je (1970) oko 23 posto svih zaposlenih, što je također značajan uspon, iako je to razina znatno ispod potreba gotovo milijunskoga grada.

Krupne ekonomske, društvene i političke promjene, koje se zbivaju u Poljskoj u zadnjih desetak godina, i u Lodzu su uvjetovale dalje prestrukturiranje privrede, ali i niz neophodnih popratnih pojava, od kojih je vrlo važan i pad zaposlenosti. Ukupna razina zaposlenosti u Lodzu od 1978. do 1988. godine opala je čak oko 20 posto, ili za gotovo 60.000 radnika. Najnoviji proces prestrukturiranja zbiva se vrlo diferencirano, tako da područje usluga i male privrede neznatno povećava broj radnika, dok je najdrastičnije smanjivanje u industriji. Godine 1975. u industriji Lodza radilo je 229.000, a u 1988. samo 142.000 radnika (tablica 1), pa je sudjelovanje

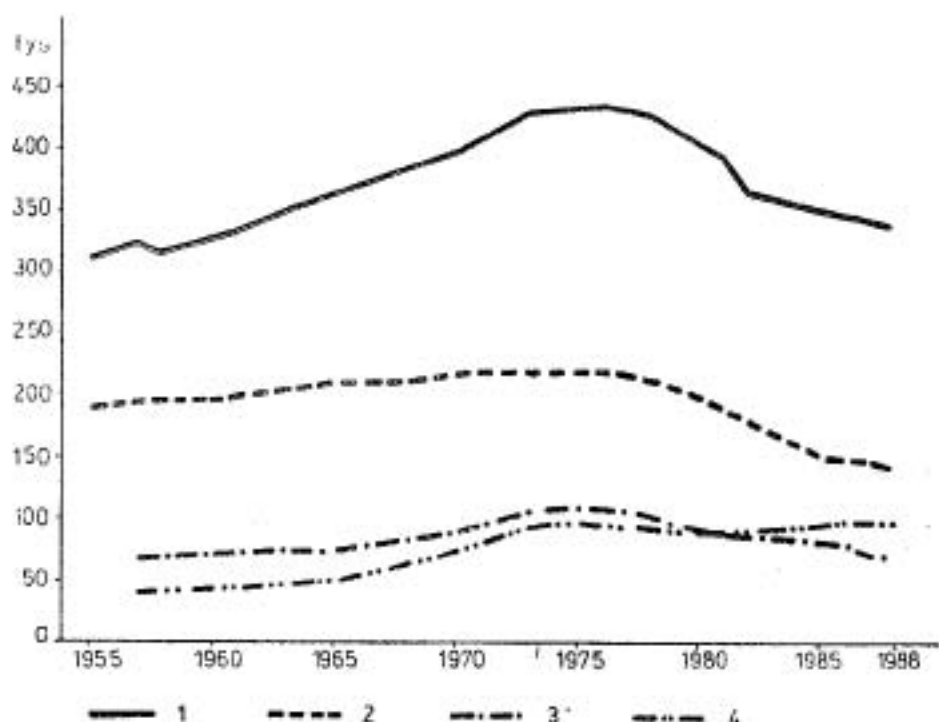
Tab. 1. Kretanje broja industrijskih radnika u gradu Lodzu od 1935. do 1988. godine, s naznačenim sudjelovanjem tekstilne industrije

Tab. 1. Numbers of Industrial Workers in the City of Lodz from 1935 to 1988, with the Numbers and Percentages of the Employees of the Textile Industry

Godina	Zaposlenih u industriji	Zaposlenih u tekstilnoj ind. Broj	Posto
1935.	96.630	79.482	82,3
1948.	148.447	104.683	70,5
1960.	195.560	118.416	60,5
1965.	211.312	117.710	55,7
1970.	222.557	115.325	53,0
1973.	218.483	113.702	52,0
1975.	228.501	114.557	50,1
1980.	199.244	101.582	50,9
1985.	162.008	72.395	44,6
1988.	141.556	62.796	44,3

Izvor: Statistički godišnjaci Vojvodstva Lodz za spomenute godine.

Source: Annual Statistics of Lodz for the given years.

Sl. 3. Kretanje zaposlenosti u Lodzu od 1955. do 1988. godine. 1. Ukupno, 2. Industrija, 3. Proizvodne usluge (promet, građevinarstvo, obrt i slično), 4. Neproizvodne usluge

Fig. 3. Employment trends in Lodz from 1955 to 1988: 1. Total, 2. Industry, 3. Manufacturing Services (Traffic, Civil Engineering, Trades etc.), 4. Nonmanufacturing Services

industrije u ukupnoj zaposlenosti grada palo čak ispod polovice — iznosi 42,1 posto. Istodobno, u terciarnom i osobito kvartarnom sektoru uglavnom dolazi do povećanja zaposlenosti. To osobito vrijedi za školstvo i zdravstvo, što je povezano s demografskom eksplozijom Lodza sedamdesetih godina, koja je tada izazvala veliki priliv u škole te izgradnju značajnih gradskih i regionalnih bolnica. U osmom desetljeću razvile su se, pak, osobito uslužne djelatnosti vezane uz privrednu poljsku reformu — bankarstvo, osiguranje i sl. U 1988. godini sudjelovanje usluga u ukupnoj zaposlenosti Lodza povećano je na 29,3 posto.

U okviru takvih promjena, u devetom desetljeću i u Lodzu se formirala višefunkcionalna struktura grada, ali njezini stvarni dometi još

su uvijek znatno ispod potreba milijunskog gradskog organizma. Do tih je promjena, također, došlo dobrim dijelom odumiranjem nekih tradicionalnih grana (dijelom tekstilna industrija), a manje zbog uspješnog razvoja novih. U situaciji regresije industrijskih grana, što je doduše nužnost, ostvareno poboljšanje u području usluga nije dalo očekivani pozitivni rezultat, odnosno nije poboljšalo uvjete života stanovnika Lodza i funkcioniranje grada.

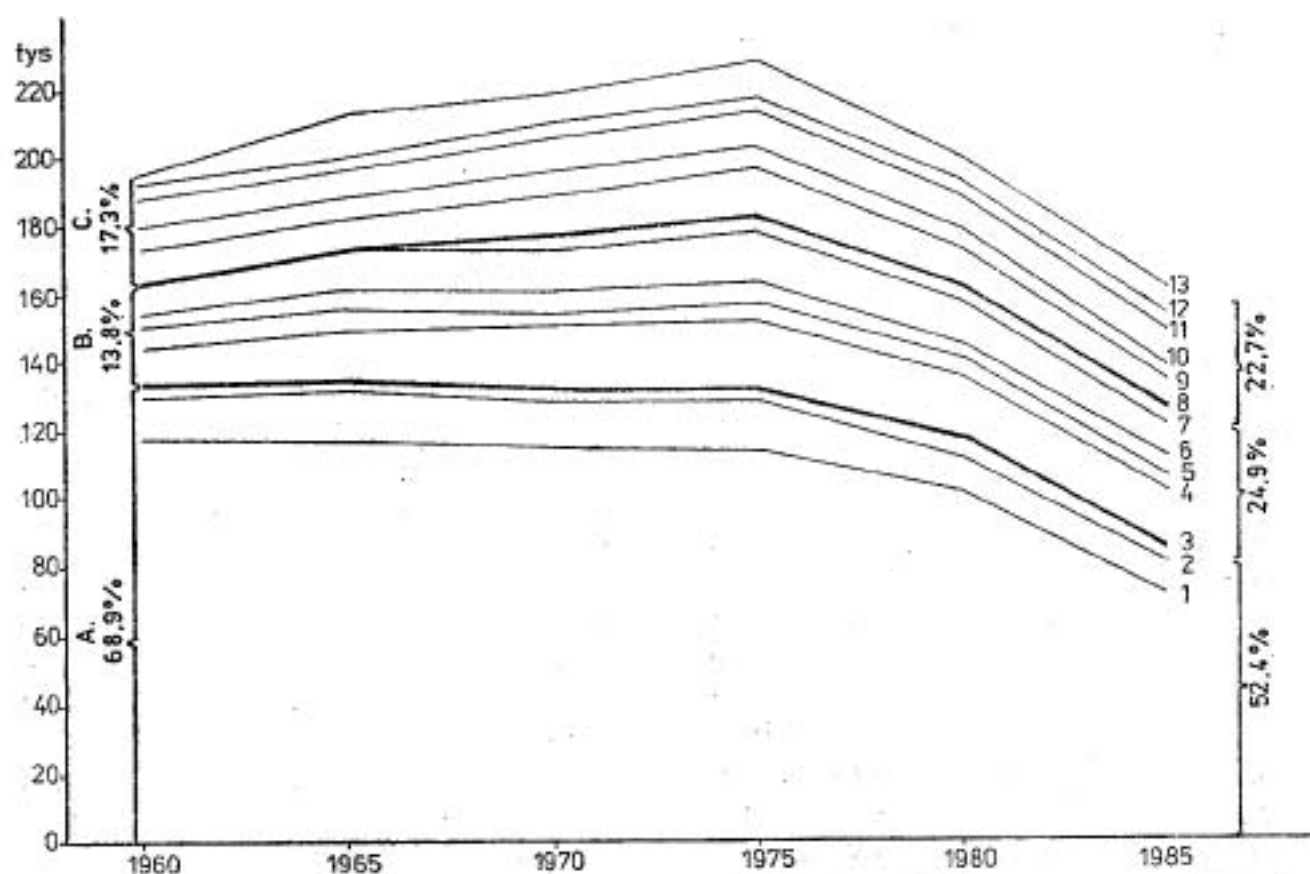
Promjene granske strukture industrije Lodza

U cjelokupnom razvoju Lodza, a pogotovo u zadnjih nekoliko desetljeća, jedno od osnovnih problema kvalitetnijeg života i razvoja grada bila je monoindustrijska ori-

jentacija na proizvodnju tekstila. Još u međuratnom razdoblju u tekstilnoj industriji Lodza našlo je zaposlenje i više od 80 posto svih industrijskih radnika grada (1935. godine oko 80.000 ili 82,3 posto), a ta monogranska dominacija nastavljena je i nakon 1945. godine. S obzirom na negativne karakteristike takve monogranske orijentacije, a pogotovo kada je u pitanju niskoakumulativna tekstilna industrija, dugogodišnja je težnja razvojnih planera Lodza da ovo naslijeđe stubokom promijene. Međutim, u prili-

kama privrednog sistema realnog socijalizma, pa i u vrijeme sadašnjih nagomilanih gospodarstvenih problema te zemlje, prestrukturiranje industrije Lodza teče sporo.

Iako je relativno sudjelovanje tekstilne industrije u ukupnoj zaposlenosti u industriji Lodza do 1960. godine smanjeno na 60,5 posto, stvarni broj radnika u toj grani zapravo je povećan na najvišu razinu — čak blizu 120.000 radnika (tablica 1). Međutim, tada se već znatno brže razvijaju neke druge industrijske grane, poput industrije

Sl. 4. Kretanje zaposlenosti u pojedinim granama industrije u Lodzu od 1960. do 1985. godine. A — Laka industrija (1. Tkaonice, 2. Konfekcija, 3. Obućarska), B — Teška industrija (4. Industrija strojeva, 5. Metalna, 6. Sredstva prometa, 7. Elektrotehnička, 8. Precizna), C — Ostala industrija (9. Kemijska, 10. drvena i papirna, 11. Prehrambena, 12. Energetika, 13. Ostale grane)

Fig. 4. Employment trends in individual branches of industry in Lodz from 1960 to 1985. A. Light Industry (1. Mills, 2. Ready-to-Wear, 3. Shoe Manufacture), B. Heavy Industry (4. Machinery Industry, 5. Metal Industry, 6. Manufacture of Means of Transportation and Transport, 7. Electrotechnology, 8. Precise Manufacture, C. Other Industry (9. Chemical Industry, 10. Wood and Paper, 11. Food, 12. Energy, 13. Miscellaneous)

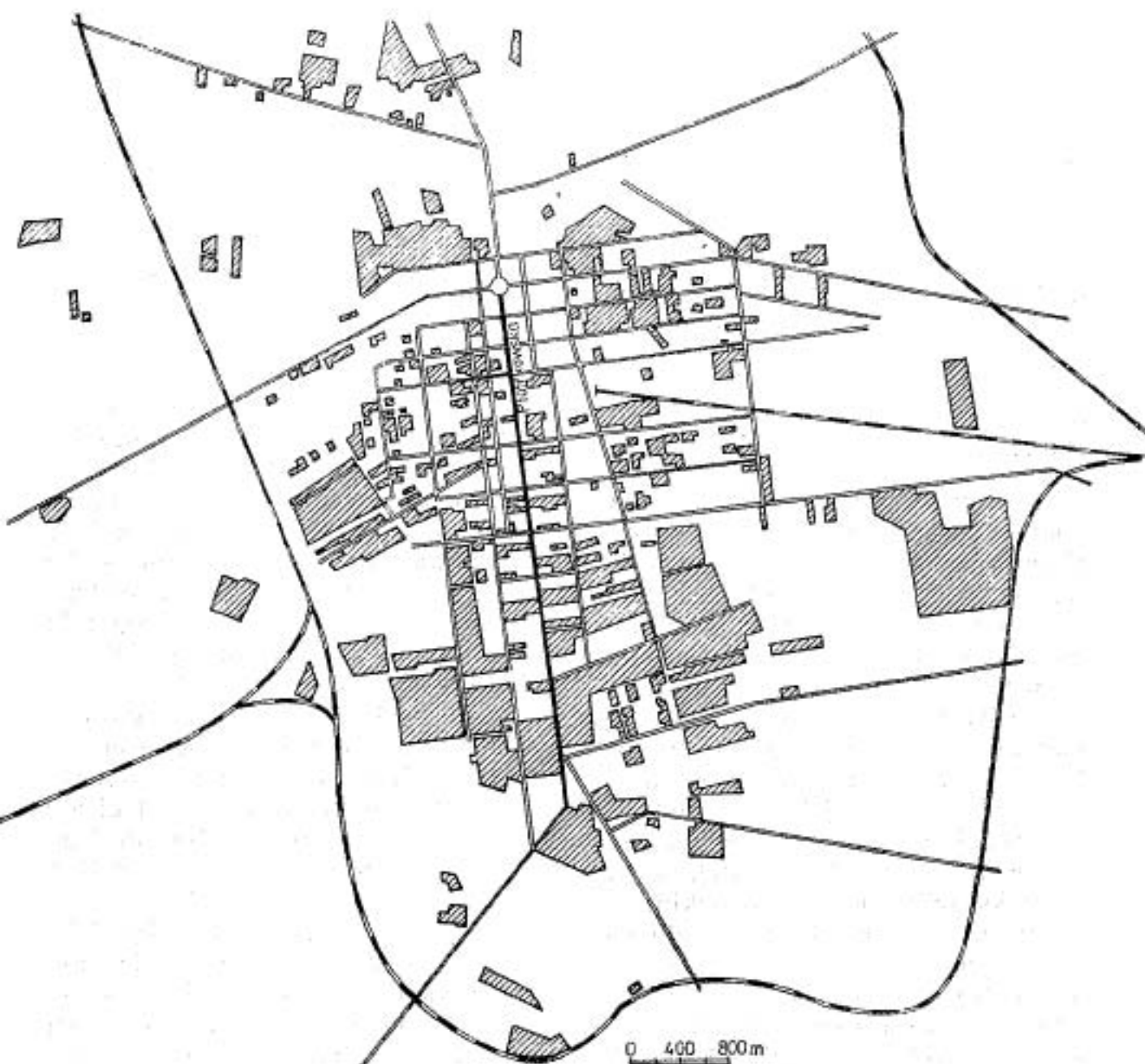
strojeva, kemijska, prehrambena i metalna, pa je slijedećih godina ipak došlo do relativnog opadanja važnosti proizvodnje tekstila. Taj je proces tekao polagano i postupno, da bi ipak još i danas mogli govoriti o dominaciji tekstilne industrije u privrednoj i industrijskoj strukturi Lodza: u 1988. godini u toj glavnoj industrijskoj grani još je uvijek radilo oko 63.000 zaposlenih ili oko 44 posto svih industrijskih radnika grada — po tome Lodz bez sumnje pripada među najjača središta tekstilne industrije na europskom kontinentu.

Iako u najnovije vrijeme, a pogotovo u zadnjem desetljeću, dolazi do razmjerno naglog smanjenja zaposlenosti u industriji Lodza, ipak je to smanjivanje najbrže u tekstilnoj industriji, što se ovdje smatra pozitivnim. No takvo relativno najbrže smanjivanje značenja tekstilne industrije u privrednoj strukturi Lodza nije došlo samo zbog planskih zahvata i smišljenih nastojanja, već i poradi visoke razine dotrajalosti i starosti kapaciteta lodzkih tekstilnih tvornica (u nekim se tvornicama istrošenost strojnoga parka, pa i zgrada, popela i na više od 70 i 80 posto). Zbog te dotrajalosti, spore tržišne preorijentacije, naglog odljeva radnika i drugih razloga, tekstilna industrija Lodza danas (1988) koristi svoje kapacitete s tek 55 posto. U ukupnoj strukturi industrije Lodza 1985. godine tekstilna industrija i proizvodnja obuće sudjeluje sa 52,4 posto, zatim neke grane teške industrije (strojarstvo, metalna, prometna, elektrotehnička i druge) sa 24,9 posto i ostala industrija (kemijska, drvna, prehrambena, energetika i slično) s preostalih 22,7 posto. Takva granska struktura industrije Lodza (sl.

4) neusporedivo je povoljnija nego prije tridesetak godina ili u odnosu na međuratno stanje. U toj strukturi poseban ponder ima proizvodnja energije, što ima šire poljsko značenje: u samom gradu izgrađene su četiri veće termoelektrane dok je peta u izgradnji, a u neposrednoj blizini nalazi se i sustav termoelektrana u Belhatowu, najveći u Poljskoj (na jednom mjestu koncentrirana proizvodnja oko 2.400 megavata!).

Usporedo s granskim prestrukturiranjem industrije Lodza, odvijao se i proces lokacijskog širenja u gradskom organizmu. Još u sedmom desetljeću gotovo u potpunosti je funkcionirala gotovo sva industrija (u prvom redu tekstilna) smještena u središnjim dijelovima grada (dio radi još i danas!). Najveći dio te industrije inkorporiran je između samih starih stambenih četvrti, čak i u dijelu oko glavne ulične arterije — Piotrkowske. Ipak, najveći stari tvornički kompleksi locirani su na rubu staroga Lodza, ali ipak u okviru poznatog lodzskog željezničkog prstena (sl. 5). Nove industrijske zone, modernijeg tipa i izgrađenije infrastrukture, uglavnom su uređene izvan željezničkog prstena ili neposredno uz njega, čime su i znatno proširene granice grada (Teofilow, Dabrowa, Nowe Sady, Olechow, Smulsko i druge zone). Tu je niknula uglavnom nova industrija, dok ukidanje i preseljenje starih pogona iz gradskoga središta teče vrlo polako i u biti nepovoljno u strukturi. Uz to (osim što ima izuzetno teške urbanističke i komunalne probleme), Lodz pripada u ekološki najugroženije velike gradove Poljske.

Da zaključimo, prestrukturiranje privrede (osobito industrije) Lodza

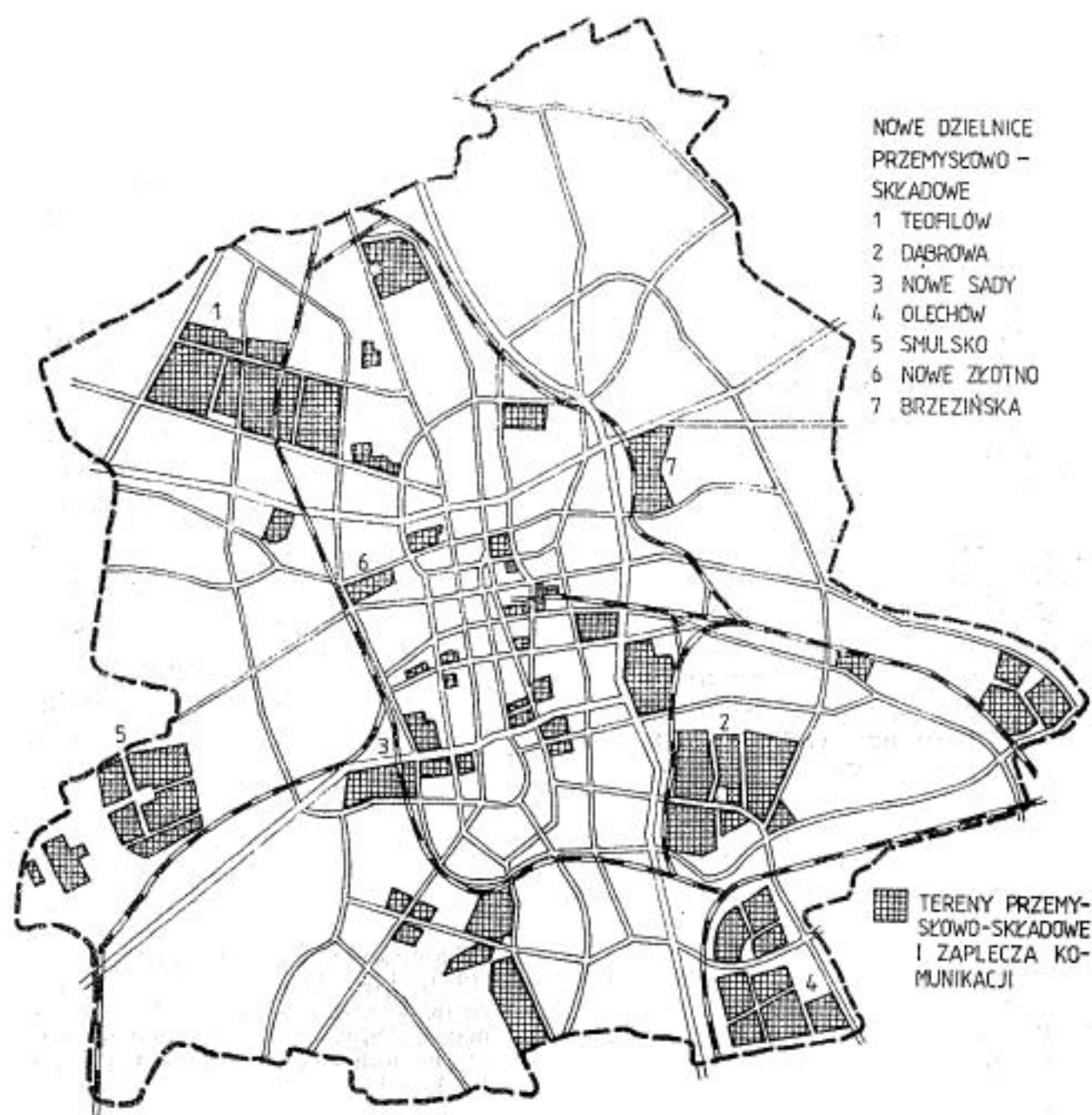
Sl. 5. Lokacija industrijskih pogona u Lodzu unutar stare jezgre i u okviru željezničkog prstena — stanje pred drugi svjetski rat

Fig. 5. Location of Industrial Plants in Lodz within the Old City Center and within the Railroad Ring — Prior to the Second World War

vrlo tipično odražava ukupan privredni razvoj i prilike u Poljskoj, osobito u razdoblju zadnjih tridesetak godina. U razmjerno dugom razdoblju realnog socijalizma, mono-

strukturna industrija Lodza, a s njome i sam grad, dovedeni su na rub egzistencije. Preorijentacija u smjeru tržišne privrede tek je započela, pa se stvarne promjene u

privredi i urbanom razvoju Lodzalijun stanovnika, prelamaju se da-
tek mogu očekivati. Bez sumnje, nas mnoge poljske razvojne dileme
upravo u tome gradu, s gotovo mi- i stremljenja.

Sl. 6. Nove industrijske zone u Lodzu nastale uglavnom nakon 1960. godine — izvan stare gradske jezgre i užeg željezničkog prstena

Fig. 6. New Industrial Zones in Lodz Appearing Generally After 1960 — Outside the Old City Center and Narrow Railroad Ring

Zaključak

Prestrukturiranje privrede, a osobito industrije, jedna je od bitnih oznaka i težnji zemalja istočne Europe, koje su tek izašle iz sustava realnog socijalizma. I u Poljskoj je taj sustav ostavio zaostalu privrednu strukturu, koja se teško može uključiti u svjetske tržišne tokove i brzo riješiti nagomilane razvojne probleme (uključujući i ekološke). Milijunska aglomeracija grada Lodza drastičan je primjer neuspjelih koncepcija razvoja poljske privrede i industrije, koja se tek danas nalazi na pragu stvarnog prestrukturiranja.

Lodz je sve do polovice prošloga stoljeća bio zapravo oveće selo, da bi poslije, a pogotovo u razdoblju od 1866. do 1914. godine, maksimalno razvio tipičnu monografsku strukturu dominacije tekstilne industrije (tkaonice i predionice). Potkraj 19. stoljeća grad već broji oko 300.000 stanovnika, a njegova visoko razvijena tekstilna industrija (uz stručno i poslovno vodstvo uglavnom Židova) proizvodi 54 posto te proizvodnje u Poljskoj. Značajni

razvojni problemi nastupaju odmah poslije prvoga svjetskog rata, kada je političkim promjenama u Rusiji tekstilna industrija Lodza izgubila to veliko tržište (uz nisku kvalitetu i velike količine). Bilo je nužno otpočeti procese prestrukturiranja industrije Lodza, koji su se odvijali u vrlo nepovoljnim uvjetima svjetske ekonomske krize tridesetih godina.

Poslije drugoga svjetskog rata, pa sve do šezdesetih godina, industrija Lodza koristi uglavnom stare kapacitete, uz vrlo malo stvarnih inovacija i širenja. Nakon toga slijedi značajno prestrukturiranje: 1960. u tekstilnoj industriji radi 60,5 posto, a 1988. 44,3 posto svih industrijskih radnika grada. Značajno se razvijaju i druge grane (industrija strojeva, metalna, elektrotehnička, prehrambena i druge), a u privrednoj strukturi sve značajnije mjesto zauzimaju tercijarne i kvartarne djelatnosti. U gradskom organizmu stvaraju se i nove industrijske zone, mahom izvan poznatoga željezničkog prstena Lodza.

Literatura

1. Badziak, K. (1979), *Przemysł włókienniczy Królestwa Polskiego w latach 1900—1918*, Lodz.
2. Bartosik, Z. (1983), *Jak zmienić strukturę przemysłu*, *Życie Gospodarcze* 51—52, Warszawa.
3. Fijalek, J. (1973), *Życie gospodarcze Łodzi w latach 1870—1918*, Lodz.
4. Kortan, J. (1984), *Uwarunkowania przeobrażenia struktury produkcyjnej przemysłu w województwie miejskim łódzkim*, *Materiały i Studia* 17, Rada Naukowa przy Prezydencie m. Łodzi.
5. Marczyńska - Witczak, E. (1989), *Les changements de structure de l'économie de Lodz dans années d'après-guerre*, *Restructuring of the industry in Towns*, Uniwersytet Łódzki.
6. Puš, W. (1987), *Dzieje Łodzi przemysłowe-zarys historii*, Lodz.
7. Rosin, R. i drugi (1988), *Łodz, Dzieje miasta, Tom I*, Warszawa-Lodz.
8. Szam, A. i drugi (1987), *Łodz, monografia*, Lodz.

Summary

THE DEVELOPMENT AND CHANGES IN THE ECONOMIC STRUCTURE OF THE CITY OF LODZ

by

E. Marczynska-Witczak, D. Feletar

The prestructuring of the economy, especially industry, is one of the significant characteristics and tendencies of the countries in East Europe, which have just emerged from the system of socialism. In Poland, as well as other countries, this system has left an economic structure behind which is difficult to fit into the international market trends and quickly solve the accumulated developmental problems (including ecological concerns). The agglomeration of a million people in the city of Lodz is a drastic example of the unsuccessful concepts of the development of the Polish economy and industry, which only today is on the brink of actual prestructuring.

Until the middle of the last century, Lodz was a village of shepherds. It experienced its period of maximum development from 1866 to 1914 when it assumed a typical single industry structure dominated by the textile industry (weaving and mills). In the late 19th century, the city already numbered approximately 300,000 inhabitants. Its highly developed textile industry (primarily) under the technical

and administrative leadership of Jews) produced 54 % of Polish textiles. Significant development problems occurred immediately following the First World War when the political changes in Russia resulted in Lodz losing that large market (with low quality and large quantity). It was necessary to begin the process of prestructuring the industry in Lodz which occurred under very unfavorable conditions during the Depression of the 1930's.

From the end of the Second World War to the 1960's, Lodz industry generally used its old facilities, with very little new innovation and expansion. This was followed by significant prestructuring: in 1960, 60.5 % of the industrial workers in the city were engaged in the textile industry while in 1988 this figure was only 44.3 %. Other branches of industry developed significantly (machinery, metal, electrotechnology, food etc.), while tertiary activities assumed increasing significance in the economic structure. In the urban organism a new industrial zone was created, right outside the famous railway ring of Lodz.

Prof. dr. Ewa Marczynska-Witczak
Instytut geografii ekonomczuoj
Poljska, Lódz, al. Kosciński 10.
Dr. Dragutin Feletar, izv. prof.
Geografski odjel PMF
YU, 41000 Zagreb, Marulićev trg 19.

Recenzenti:
Prof. dr. Adolf Malić
Prof. dr. Veljko Rogić